

OSMANLI HUKUKUNDA ÇOCUK EVLİLİKLERİ

Prof. Dr. Gül Akyılmaz¹

I. GİRİŞ

Çocuk evlilikleri hukuki, toplumsal, ekonomik, psikolojik ve antropolojik temelleri olan ve bu bağlamda incelenmesi gereken bir durum olup, günümüzde sadece Türkiye’de değil, tüm dünyada global bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk evliliklerinin tarihsel kökenlerinin araştırılması bugün bu uygulamanın hukukî ya da hukuk dışı olarak devam ettiği toplumları ve cemaatleri analiz etmek, bu uygulamanın gerisinde yatan sebepleri ortaya çıkarmak, nihayetinde bilimsel sonuçlara ulaşmak açısından büyük yarar sağlayacaktır. Burada belirtilmesi gereken husus çocuk evlilikleri denildiği zaman sadece kız çocuklarının değil erkek çocuklarının da küçük yaşta evlendirildiği örneklerin anlaşılması gerektiğidir. Ancak uygulamada ezici bir çoğunlukla kız çocuklarının evlendirildiği örnekler karşımıza çıkmaktadır. Üstelik bu kız çocukları genellikle yaşça kendilerinden büyük erkeklerle evlendirilmişlerdir. Çocuk evlilikleri eğitim, irade özgürlüğü ve sağlıkla ilgili meseleler açısından da bir kırılma yaratmaktadır. Özellikle küçük yaşta evlendirilen kişilerde ortaya çıkan psikolojik travmalar ciddi zihinsel sorunları da beraberinde getirmektedir. Küçük yaşta evlendirilen kız çocuklarının ise kocalarıyla cinsel ilişkiye girmeye zorlandıkları takdirde vücut bütünlükleri ve hayatta kalmaları açısından tehlikeli sonuçlar ortaya çıkabildiği gibi, erken yaşta hamilelikler hem anne hem de bebek açısından yaşamsal sorunlara neden olmaktadır. Çocuk evliliklerinin

1* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi sevgi.akyilmaz@hbv.edu.tr/sgakyilmaz@gazi.edu.tr

ortaya çıkarabileceği tüm bu olumsuz sonuçların ötesinde son dönemde hukukçular konuya çocuk istismarı ve insan hakları bağlamında da yaklaşıma başlamışlardır.

Esasen çocuk yaşta evlilikler sadece İslam-Osmanlı Hukukuna özgü olmayıp, Çin, Japon, Hint, Roma, Mısır Atina uygarlıkları ile Yahudilik ve Hristiyanlık gibi tek tanrılı dinlerde de karşımıza çıkmaktadır². Dolayısıyla çocuk evliliklerini tek bir topluma, kültüre ya da dini inanca maalemtük mümkün değildir. Antik uygarlıklardan başlayarak bu konuda örneklere rastlanmıştır. Yahudi Hukuku da çocuk evliliklerine izin vermiştir. Ortaçağda özellikle Avrupa'da yaşayan Yahudiler arasında kızların küçük yaşlarda evlendirilmesi geleneğinin yaygın olduğu görülmektedir. Yahudi Hukuku kadın ve erkeğin buluşma ermesini evliliğin geçerli olması için yeterli görünken, evlilik için alt yaş sınırı kızlarda 12, erkeklerde ise 13 yaş olarak belirlenmiştir. Hatta Yahudi inancına göre ideal olarak bir kişi 20 yaşına kadar mutlaka evlenmelidir. Aksi takdirde Tanrı'nın kendisini lanetleyeceğine inanılır³. Bu yaklaşım tarzı Yahudiler arasında çocuk evliliklerinin görülme sıklığını arttırmıştır⁴.

Hristiyanlığın çocuk evliliklerine yaklaşımı Yahudilik ve İslam Hukuku'ndan biraz daha farklıdır. Ancak bu çocuk evliliklerinin hiç görülmediği ya da yasaklandığı anlamına gelmemektedir. Örneğin Kıpti Ortodokslarda (Mısırlı Hristi-

2 Mahmoud YAZBAK, "Minor Marriages and Khiyār al-Bulūh in Ottoman Palestine: A Note on Women's Strategies in a Patriarchal Society" *Islamic Law and Society*, Vol. 9, No. 3, 2002, s. 390; Harald MOTZKI, "Child Marriage in Seventeenth Century Palestine", *Islamic Legal Interpretation Muftis and Their Fatwas*, (Eds: Muhammed Khalid MASUD/Brinkley MESSICK/David S. POWERS), Harvard University Press, New York, 1996, s. 329.

3 Mansoureh ZAREAN/Khadijeh BARZEGAR, "Marriage in Islam, Christianity, and Judaism", *Religious Inquiries*, Vol. 5, No. 9, June 2016, s. 76.

4 17. ve 18. Yüzyıllarla 19. Yüzyıl başlarında Polonya'da yaşayan Yahudiler arasında çok küçük yaşta yapılan evliliklere rastlanmaktadır. On bir on iki yaşlarındaki çocukların evlenmesi olağan kabul edildiği gibi, yirmili yaşlara gelmeden yapılan evliliklerin de son derece yaygın olduğu görülmektedir. Yahudilikte çocuk evlilikleri için ayrıntılı bilgi ve değişik yüzyıllarda Yahudiler'in yaşadığı farklı Avrupa ülkelerinden bu konudaki örnekler için bkz. Steven M. LOWENSTEIN: "Ashkenazic Jewry and the European Marriage Pattern: A Preliminary Survey of Jewish Marriage Age" *Jewish History*, Vol. 8, No. 1/2, The Robert Cohen Memorial Volume, 1994, s. 155-175.

yanlar) evlilikte alt yaş sınırı kızlarda 15, erkeklerde 17 iken, Roman Ortodokslarda belli bir yaş sınırı tespit edilmemekle birlikte kızlar için 15, erkekler için 18 yaş kabul edilebilir bulunmuştur. Katolik Kilisesi kızlar için 14, erkekler için 17 yaş alt sınır olarak kabul etmiştir. Ancak burada vurgulanması gereken nokta bu yaşın altında evlenecek olan kız ve erkeklerin velilerinin iznini almak zorunda olmalarıdır. Bir başka ifade ile bu yaşlardan önce velileri tarafından evlendirilmeleri mümkündür. Sadece Evangelist kilisesi 15 yaşın altındaki kız çocuklarının ve 17 yaşın altındaki erkek çocukların evlilik sözleşmelerinin geçersiz olduğunu kabul etmiştir⁵. Kilise Hukuku küçük yaşta evliliklere biraz daha temkinli yaklaşarak, küçük yaşta nişanlanma ya da evlilik gerçekleşse de eğer kız baliğ olmadan cinsel ilişkiye girilirse nişan ve evliliğin kilise mahkemesi tarafından derhal sona erdirileceğini, çünkü küçük bir çocuğun nişan ve evliliği kilise tarafından kutsansa da bunun bir anlam ifade etmeyeceğini kabul etmiştir⁶. Hristiyan Hukuku'ndaki bu düzenlemelere rağmen uygulamada küçük yaşta yapılıp, zifafın gerçekleştiği evlilik örnekleriyle karşılaşmıştır⁷. İlgili çekici olan bir diğer nokta Batı Avrupa'da özellikle İngiltere'de 14. Yüzyıl'dan 17. Yüzyıl'a kadar küçük yaşta evliliklerin gerçekleştiğine dair kayıtların olmasıdır. Örneğin 1561 tarihli Chester'daki bir piskoposluk mahkemesine ait el yazmasında yirmi yedi tane çocuk evliliği ile ilgili kayıt vardır. Evlendirilen çocukların yaşları 2-3'ten 13-15 yaşa kadar değişmektedir. Çocuklar adına aileleri evlilik anlaşmalarını yapmış olup, diğer toplumlardan farklı olarak hem kız hem de erkek çocuklarının bu yolla evlendirildiği hatta kızların kocalarından birkaç yaş daha büyük olabildikleri görülmektedir. Bu tür evlilikler zengin yoksul ayrımı olmadan her sosyal sınıftan ve gelir seviyesinden insanlar arasında ortaya çıkabilmiştir. Çocuk ev-

5 ZAREAN/ BARZEGAR, s. 73-75.

6 Anjum. ASHRAF ALİ, Child Marriage in Islamic Law, A Thesis Submitted to the Institute of Islamic Studies, McGill University, Montreal, Canada, 2000, s. 13-14.

7 Bu açıdan Bizans İmparatorluğu önemli bir örnek teşkil etmektedir. Erken Ortaçağ Bizans toplumunda baliğ olmadan kız çocuklarının evlendirilerek, zifafın gerçekleştiği görülmektedir. 11. Yüzyıl'da Bizans'ta kız çocukları evlendirilse de buluşmadan önce zifaf yasaklanmış, ancak aileler kızlarının damadın ailesi ile yaşamasına izin verince kocaları kız çocukları ile zorla beraber olmuşlardır, ASHRAF ALİ, s. 13.

lilikleri “rıza yaşı”na gelinceye kadar ki bu yaş kızlarda 12, erkeklerde 14 yaş olarak kabul edilmiştir, bağlayıcı olmamış, bu yaşa kadar kız çocukları ailelerinin yanlarında kalmaya devam etmişler, bu yaşa gelince kocalarının evine gitmişlerdir. Taraflardan biri ya da her ikisi de evliliği onaylamayı reddeder, birlikte yaşamaz ve zifaf gerçekleşemezse tarafların boşandığı ilan edilmiştir⁸.

Osmanlı Hukuku’ndaki çocuk evliliklerine geçmeden önce konu ile ilgili yaptığımız tarihsel yolculukta günümüze de göz atmak yararlı olacaktır. İslam Hukuku’nun geçerli olduğu bazı ülkelerde küçük yaşta evlilikler yasal bir zeminde devam ederken⁹, Hindular arasında da yaygın olduğu görülmektedir¹⁰.

-
- 8 ASHRAF ALİ, s. 14-15; İngiltere’de karşımıza çıkan bu uygulamanın Osmanlı Hukuku’ndaki düzenlemeler ve hıyâr’ül buluğ müessesesi ile taşıdığı benzerlikler son derece ilgi çekici ve araştırılmaya değerdir.
- 9 Örneğin Nijerya’da İslam Hukuku’nun uygulandığı kuzey bölgelerinde çocuk evlilikleri sıklıkla görülmektedir. Maliki mezhebinin yaygın olduğu ülkede genellikle kız çocukları kendilerinden büyük erkeklerle evlenmeye ve ardından da kısa sürede çocuk sahibi olmaya zorlanmaktadır. Ülkede evli olan kadınların ¼’ü ilk doğumlarını 15 yaşın altında gerçekleştirmektedirler, Nijerya’da çocuk evlilikleri için bkz. Tonja KHABIR, “The Role of Islam in Childhood Marriage Case Study: Nigeria”, Presented at the 17th Annual Convention of the Global Awareness Society International, May 2008, San Francisco, CA, USA, San Francisco, CA, USA, May 2008, (Erişim: https://organizations.bloomu.edu/gasi/pdf_documents/2008_Proceedings_pdfs/Khabir.pdf, 26.02.2019). s.1-11; İran’da İran İslam Devrimi’nden sonra hazırlanan yeni Medeni Kanun’da çocuğun lehine olması durumunda baba ve dedeye her yaşta çocukları evlendirme yetkisi verilmiştir. Mısır Sağlık Bakanlığı’nın yaptığı saha araştırmasına göre Yukarı (Güney) Mısır’daki kadınların % 44’ü hukuki evlenme yaşı olan 16 yaştan önce evlenmektedirler. Pakistan ve Bangladeş’te de çocuk evlilikleri görülmektedir, ASHRAF ALİ, s. 80, 84, 94-95; Ancak bu konuda belki de en çarpıcı örnek Yemen’de karşımıza çıkmaktadır. Yemen’in başkenti Sana’da yaşayan bir 8 yaşındaki kız çocuğu Nojoud Ali babası tarafından kendisinden yirmi yaş büyük bir adam ile evlendirilmiş, kocası zorla cinsel ilişkiye girmiş, bir süre fiziksel şiddet ve hakaretlere maruz kaldıktan sonra 2008 yılında 10 yaşında iken bir kadın avukat sayesinde kocasından boşanmayı başarmıştır. Çocuk gelinlerin simgesi olan Nojoud Ali başından geçenleri kitaplaştırmış ve dünyanın çeşitli yerlerinde çocuk evliliklerinin yasaklanması konusundaki gösterilerde en ön saflarda yer almıştır. Kitapta verilen bilgilere göre yine Yemen’de 9 yaşında evlendirilen bir kız çocuğu kocasının cinsel ilişkiye girmek istemesi nedeniyle düğünden üç gün sonra hayatını kaybedince kızın ailesi kocadan özür dileyip, bu kez de 7 yaşındaki kızlarını vermişlerdir, Nojoud ALİ, 10 Yaşındayım ve Boşanmak İstiyorum, (Çeviren: Tayfun TORUNER), Martı Yayınları, İstanbul, 2011.
- 10 Hindistan alt kıtasında çocuk evliliklerinin en fazla olduğu ülke Bangladeş iken ikinci sırada Hindistan yer almaktadır. Hint kültüründe çocuk

Ancak esas şaşırtıcı olan nokta küçük yaşta evliliklerin gelişmiş Batı ülkeleri kategorisinde yer alan ABD’de karşımıza çıkması ve eyalet yasalarında çocuk evliliklerinin yasaklanması için sivil toplum örgütlerinin yoğun bir mücadele vermeleridir¹¹. 2000-2010 yılları arasında ABD’de 250.000 çocuk evlendirilmiştir. Bunların arasında 10 yaşında olanlar vardır. Bazı Amerikan eyaletlerinde evlilikte alt yaş sınırı 18 olmakla birlikte sadece ailenin ya da hem aile hem de hâkimin izniyle bu yaşın altında da evlenmek mümkündür. Bazı eyaletlerde ise evlenmede alt yaş sınırı yoktur. ABD’de çocuk evliliklerinin yoksulluk ve dini muhafazakârlığın yoğun olduğu, Ortodoks Yahudilerin, Müslümanlar’ın, Mormonlar’ın, Sihler’in, Budistler’in ve Güney Asyalı Hmong’ların yaşadığı güneyde yaygın olduğu görülmektedir. Özellikle göçmenler arasında küçük yaşta evliliklerin görülme sıklığının yüksek olduğu konusunda veriler bulunmaktadır¹². Ancak belki de en ilgi çekici olan nokta 2018 yılında New Jersey valisi Chris Christie’nin çocuk evliliklerini kısıtlamak için çıkarılan yasayı din özgürlüğünü ihlal ettiği gerekçesi ile veto etmesidir. Vali böyle bir düzenlemenin New Jersey’deki bazı cemaatlerin dini geleneklerinin temellendirdi-

evlilikleri yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkarken bu konuda Hindistan Pakistan’dan çok daha yüksek oranlarda çocuk evliliklerinin görüldüğü bir ülke bir ülke özelliğini taşımaktadır.

- 11 ABD’de çocuk evliliklerinin Amerikan kamuoyunun dikkatini çekmesi Florida’da yaşayan 58 yaşındaki Sherry Johnson’ın mağduriyetini dile getirerek bu konuda mücadeleye başlaması ve sivil toplum örgütlerinin de kendisini desteklemesi ile ortaya çıkmıştır. Johnson 1971 yılında henüz on bir yaşında iken ailenin mensubu olduğu kilisenin papaz yardımcısı ile evlendirilmiştir. Çünkü bu şahıs küçük kıza tecavüz ederek onu hamile bırakmıştır. Johnson bu durumu şöyle ifade etmiştir. “Ona kelepçe takıp hapse göndermeleri gerekirken, beni kelepçeleyip bir evlilik içine hapsedtiler”. Evlilikleri boyunca kocasının şiddet ve hakaretlerine maruz kalan Johnson eğitim hayatına son vermek zorunda kalmış, henüz çok gençken altı çocuk sahibi bir anne olarak onların sorumluluklarını da üstlenmiştir. Bu olayın yaşandığı Florida’da 2001-2005 yılları arasında 16.000 kız çocuğu evlendirilmiştir. Hatta 40 yaşındaki bir adamla 5 yaşındaki bir kız çocuğunun evlendirildiği bir örnek bile mevcuttur, (Erişim <https://www.theguardian.com/inequality/2018/feb/06/it-put-an-end-to-my-childhood-the-hidden-scandal-of-us-child-marriage>, 29.03.2019).
- 12 Örneğin New Jersey eyaletinde Suudi Arabistan göçmeni 12 yaşındaki bir kız çocuğu babası tarafından evlendirilmiştir. Yemen’de dünyaya gelip, daha sonra ailesi ile birlikte California’ya göç eden Lina ise bir tatil için gittikleri anavatanında babası tarafından zorla evlendirilmiştir.

ği kültürlerini ve adetlerini ihlal edeceğini ileri sürmüştür. Bazı muhafazakâr çevrelerde çocuk evliliklerinin yasaklanması halinde kürtaj oranlarının artacağını ya da babasız çocuk sahibi olmak zorunda kalan küçük yaşta annelerin önemli sorunlarla karşı karşıya kalacaklarını savunmuşlardır¹³.

Günümüzde ABD'nin dışında Latin Amerika, Afrika, Asya ve Avrupa'nın bazı yerlerinde önemli bir sorun olarak karşımıza çıkan çocuk evlilikleri ülkemizde de çocuk gelinler olarak ifade edilen önemli bir toplumsal problem olarak karşımızda durmaktadır. Son dönemde özellikle kamuoyuna yansıyan haberler bu çocuk gelinlerin bir de çocuk annelere dönüştüğünü göstermektedir. Böylelikle çocuk evliliklerinin faturası ağırlaşırken, çözüm bekleyen sorunlar daha da içinden çıkılmaz hale gelmektedir. Bu tebliğde yukarıda da vurgulandığı üzere aslında tüm dünyada görülen çocuk evliliklerinin Türk Hukuk Tarihi çerçevesinde ele alınması amaçlanmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde önemli bir hukuki ve toplumsal sorun olarak varlığını sürdüren çocuk gelinlerin tarihsel ve toplumsal kökenlerine ışık tutabilmek için çocuk evlilikleri Osmanlı Hukuku'ndaki düzenlemeler ve mahkeme kayıtları ışığında incelenecektir. Ancak önemle vurgulamak isteriz ki sayfa sınırlaması nedeniyle konu son derece sınırlı bir biçimde ve az sayıda örnekle ele alınabilecek, elimizde bulunan şer'iyye sicili örneklerinin pek azı metne işlenebilecektir. Bu nedenle Osmanlı Hukuku'nda çocuk evlilikleri konusunun çok daha kapsamlı bir biçimde başka bir akademik çalışmada değerlendirilmesi düşünülmektedir.

II. OSMANLI HUKUKUNDA ÇOCUK EVLİLİKLERİ

Osmanlı Devleti'nde Aile Hukuku büyük oranda şer'i hukuk tarafından düzenlenmiş, bu çerçevede evlenme ve bo-

13 ABD'deki çocuk evlilikleri ile ilgili bilgiler için bkz. Caroline MATAS, (Erişim <https://rlp.hds.harvard.edu/news/christie-strikes-child-marriage-bill-cites-religious-freedom>,29.03.2019); (Erişim <https://www.theguardian.com/inequality/2018/feb/06/it-put-an-end-to-my-childhood-the-hidden-scandal-of-us-child-marriage> 29.03.2019).

şanma konusundaki kurallar devletin resmi mezhebi olan Hanefi mezhebine göre şekillenmiştir. Burada unutulmaması gereken nokta Aile Hukuku alanında 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ne kadar herhangi bir hukuki düzenleme/kanun olmadığı için mahkemelere intikal eden olayların fıkıh kitaplarındaki hükümler ve özellikle fetvalara göre çözümlenmiş olduğudur. Tebliğde konunun teorik boyutları ve uygulamada ortaya çıkan örnekler birlikte ele alınacaktır. Bu çerçevede Hanefi mezhebinin içtihadlarına uygun olarak fıkıh kitaplarındaki düzenlemeler ve konu ile ilgili fetvalardan söz edilirken bu bilgiler zaman zaman şer'iyeye sicillerinden bazı çarpıcı örneklerle desteklenecektir.

A. OSMANLI HUKUKUNDA ÇOCUK EVLİLİKLERİ VE HIYÂRÛL BULUĞ MÛESSESİ

Osmanlı Devleti'nde resmi mezhebin görüşleri doğrultusunda evlenmede bir alt yaş sınırı tespit edilmemiş olup, küçüklerin velâyet-i icbar (zorlayıcı velayet)¹⁴ yetkisine sahip olan velileri tarafından rızaları alınmadan hatta rızaları hilâfına evlendirilebilecekleri kabul edilmiştir. İslam Hukuku'nda doğumdan itibaren veliler küçükleri evlendirebilirler. İslam hukukçularının çoğunluğu evliliğin geçerli olabilmesi için buluğa ermenin gerekli olmadığı, veli tarafından evlendirilen küçüklerin nikâhının geçerli olduğu görüşünü benimsemişlerdir¹⁵. Osmanlı mahkemelerinde adeta yarı resmi hukuk kodu olarak kadıların temel başvuru kaynağı olan Mülteka'da velilerin erkinlik çağında olmayan erkek ve kız çocuğunu evlendirebileceği belirtilirken, Hz. Ebubekir'in 7 yaşındaki kızı Hz. Ayyşe'yi Hz. Muhammed'e nikâhladığı, Hz. Ali'nin ise sağıre kızı

14 Zorlayıcı velayet velilerin evlenme ehliyetine sahip olmayan bir başka ifade ile akıl, baliğ olmayan küçükler, akıl hastaları gibi kişiler üzerinde kullandığı velayet hakkıdır. Velayet-i icbar yetkisi veliye velayeti altındaki kişileri rızalarını almadan hatta rızaları hilafına evlendirebilme yetkisi vermiştir.

15 Halil CİN, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, 2. Bası, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1988, s. 77-78; Halil CİN/Gül AKYILMAZ, Türk Hukuk Tarihi, 10. Bası, Sayram Yayınları, Konya, 2018, s. 373; Hayreddin KARAMAN, Mukayeseli İslam Hukuku, c. 1, Nesil Yayınları, İstanbul, 1986, s. 243.

Ümmü Gülsüm'ü Hz. Ömer'e verdiği örnekleriyle bu görüş desteklenmiştir¹⁶. Bununla beraber İbn Şübrüme, Osman el-Betti, Ebû Bekir el- Asam gibi az sayıda hukukçu evlenmenin esas gayesinin bir arada yaşayarak birlikte bir hayat kurmak, mutlu olmak ve çoğalmak olduğunu belirterek, küçüklerin evlendirilmeleri durumunda bunların hiç biri gerçekleşemeyeceği ve büyüdüklerinde vahim sonuçlar ortaya çıkabileceği için çocuk evliliklerine karşı çıkmışlardır¹⁷. Ancak Osmanlı mahkemelerinde hüküm çoğunluğun içtihadına uygun olarak verildiği için velileri tarafından evlendirilen çocukların nikâh akidleri geçerli sayılmıştır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus da İslam ve Osmanlı Hukuku'nda "çocuk" kavramından ne anlaşılması gerektiğidir. Resmi mezhebin görüşleri doğrultusunda Osmanlı Hukuku'na göre kız ya da erkek çocuk baliğ olduğu anda artık çocuk olarak kabul edilmez. Bu durumda kızlarda buluşda alt yaş sınırı 9 olduğu için kızlar bu yaştan itibaren ne zaman baliğ olurlarsa artık çocuk sayılmazlar. Her hâlükârda üst yaş sınırı 15 olduğu için 15 yaşını dolduran kız çocukları çocuk statüsünden çıkmaktadırlar. Erkeklerde ise buluşda alt yaş sınırı 12 olduğu için 12 yaşından itibaren çocukluk sona erebildiği gibi üst yaş sınırı kızlarda olduğu gibi 15 yaş kabul edilmiştir. Kısacası Osmanlı Hukukunda kızlar ve erkekler 15 yaşından itibaren hukuken çocuk olarak kabul edilmezler.

Hanefi mezhebi zorlayıcı velayet yetkisini diğer mezheplerden farklı olarak çok geniş bir akraba zümresine tanımıştır. Diğer mezhepler sadece baba ve babanın babasına bu yetkiyi tanırken, Hanefiler asabe olarak adlandırılan geniş bir akraba zümresine velâyet-i icbar yetkisini vermiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde baba, dede dışında anne baba bir ve baba bir erkek kardeşler, bunların erkek çocukları, anne baba bir ve baba bir amcalarla amcaoğullarının zorlayıcı velayet yetkisine

16 İbrahim HALEBİ, Mülteka, (Tercüme Eden: Ahmed DAVUDOĞLU), c. 1, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 479-480.

17 KARAMAN, c. 1, s. 243-244; Abdurrahman KURT, Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876), Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998, s. 20.

sahip oldukları görülmektedir. Bu çizelgede sıra önemlidir. Bir üstte yer alan veli varken bir alt sıradaki veli bu yetkiyi kullanamaz. Örneğin baba hayatta iken babanın babası velayet-i icbarla küçüğü evlendiremez. Eğer yukarıda sayılan asabe hısımlar yoksa yetki anneye ve diğer akrabalara (zev'il erham) geçer¹⁸. Eğer küçüğün hiçbir akrabası yoksa genel velâyet yetkisine sahip olan kadı tarafından evlendirilebilir¹⁹. Osmanlı Devleti'nin meşhur şeyhülislamı Ebu-s'suud Efendi'nin fetvasına göre küçükler anneleri tarafından evlendirilirse mutlaka kadının nikâh akdini onaylaması gerekirken, asabe hısımların küçükleri evlendirmesi durumunda böyle bir onaya gerek olmayıp, sadece akdin sicile kaydedilmesi yeterlidir²⁰. Ayrıca baba ve dede küçüğü dengi olmayan biri ile ve mehir belirlenmeden evlendirebilirler. Ancak diğer velilerin yetkisi ancak küçükleri dengi ile ve makul bir mehir (mehr-i misilden az olmamak kaydıyla) karşılığında evlendirmekle sınırlanmıştır²¹.

Vurgulanması gereken noktalardan birisi de İslam ve Osmanlı Hukuku'nda hem kız hem de erkek çocukların velileri tarafından evlendirilebildiğidir. Ancak kayıtlardan anlaşıldı

18 CİN, s. 71, 79-80; CİN/AKYILMAZ, 373-37; Gül AKYILMAZ, İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü, Göksu Matbaası, Konya, 2000, s. 29; Amira El Azhary SONBOL, "Adults and Minors in Ottoman Shari'a Courts and Modern Law", Women, the Family and Divorce Laws in Islamic History, (eds. Amira El Azhary SONBOL), Syracuse University Press, Syracuse, New York, 1996, s. 240-242.

19 Kadı genel velayet yetkisini kullanarak özellikle kimsesi olmayan ya da kalacak yeri bulunmayan kız çocuklarını kendi iyilikleri için evlendirebilmiştir. Örneğin 4 Temmuz 1675 tarihli Antep şer'iyye sicilindeki bir kayda göre 7-8 yaşlarındaki Ayşe üvey babası tarafından kötü muameleyle maruz kaldığı için teyzesinin yanına sığınınca kadı tarafından Mürsel'in küçük oğluyla evlendirilmiştir, Yine Antep şer'iyye sicilinde yer alan 31 Mart 1690 tarihli bir kayıta babası şehir dışına çıktıktan sonra kendisinden haber alınmayınca kızı sağire Fatma güç durumunda kalmış, bunun üzerine kadı Fatma'yı Yahya Bey'in sağır oğlu Mehmet'le evlendirmiştir, İsmail KIVRIM, "XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650-1700)", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sy. 22, 2007, s. 366-367.

20 Bu konudaki fetvalar için bkz. Colin IMBER, Ebu's-Su'ud, the Legal Islamic Tradition, Stanford University Press, Stanford, California, 1997, s. 165, 169

21 Judith E. TUCKER, In the House of the Law Gender and the Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine, University of California Press, London, 1998, s.46-47.

ğı üzere uygulamada daha çok kız çocukları evlendirilmiştir. Toplam çocuk evliliklerinin yalnızca %18'zinin tarafının erkek çocuklar olduğu görülmektedir. Sicillerde çocuklar için kâsır, sağire ve sağir terimleri kullanılmıştır. Kız çocukları zaman zaman kendileri gibi küçük erkek çocuklarla evlendirilmişlerse de²² genellikle yaşça kendilerinden büyük erkeklerle nikâh akdetmişlerdir.

Hanefi mezhebi ve Osmanlı Hukukunda zorlayıcı velayet yetkisinin geniş bir akraba zümresine tanınmasının sakıncalarını giderebilmek için "*hıyar'ül buluğ*" (buluğ muhayyerliği) müessesesi kabul edilmiştir. Hanefi mezhebinin kurucularından Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre baba ve dede dışında zorlayıcı velayet yetkisine sahip olan bir veli tarafından evlendirilen küçükler buluğa erince bir seçim hakkına sahiplerdir. Balığ olan kız ve erkek çocuklar dilerlerse evliliğe devam ederler ya da seçim hakkını kullanarak isterlerse nikâh akdini feshettirebilirler. Ancak zorlayıcı velayet baba ve dede tarafından kullanılmışsa böyle bir seçim hakkı yoktur²³. Erkek çocuklar

22 Giresun şer'iyye sicilinde yer alan kayda göre 1895 senesinde 2 yaşındaki Fatma'nın babası Molla İbrahim ile 5 yaşındaki Emin'in babası Emir oğlu Mehmet çocuklarını evlendirilmişler. Abdullah BAL, 1426 no'lu (Hicri 1312/Miladi 1895) Giresun Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2014, s. 68; Antep şer'iyye sicilinde yer alan bir örnekte ise henüz balığ olmayan (na-balığ) amca çocukları Ümmet ve Mihman babaları tarafından evlendirilmiştir. Yine aynı sicilde yer alan bir başka örnekte ise buluğa ermemiş olan Mana yine kendisi gibi küçük olan amcasının oğlu Mihman ile 30 altın mehr-i muaccel ve 30 altın mehr-i müaccel karşılığında babası Ümmet tarafından evlendirilmiştir, İbrahim ARSLAN, 166 Numaralı (H. 980/M. 1572/1573) Ayıntab Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis, 2012, s. 138, 164-165.

23 CİN/AKYILMAZ, s. 374; CİN, s. 87 vd.; HALEBİ, c. 1, s. 480; AKYILMAZ, s. 29-30. Bu yönde çok sayıda fetva bulunmaktadır. "Zeyd sağire kızı Hind'i Amr'a tezviç eylese Hind balığa oldukça akd-i mezbûru hıyar-ı bulûğla feshetmeye kadire olur mu? El-cevab: Olmaz", "Hind-i sağireyi anası Zeyneb Zeyd'e tezviç etdikten sonra Hind balığa olup, ba' dehu akd-i mezbûru âlime olduğu anda nefsinin ihtiyar ve işhâd edip, hıyar-ı bulûğla akd-i mezbûru Zeyd'in huzurunda hâkime fesh ettirmeye kadire olur mu? El-cevab: Olur", Saim SAVAŞ, "Fetva ve Şer'iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılımı", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, c.2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 134.

için bu durum büyük bir sorun teşkil etmez. Çünkü aile hukukunda akıl ve baliğ olan bir erkek karısını boşayabilir. Dolayısı ile velisi tarafından zorla evlendirilen erkek çocuklar karılarını boşayarak istemedikleri evlikten kurtulabilirler. Buna mukabil kız çocuklarının böyle bir şansı olmayıp, kocası tarafından boşanmadığı sürece bu evliliği sürdürmek zorundadır. Baba ve dede dışında bir akrabası tarafından evlendirilen küçüklerse seçim hakkını kullanarak evliliklerini feshettirebilirler. Ancak bunun kadı huzurunda mahkemede yapılması ve kadının bu yönde karar alması gerekir. Bu hakkın kullanılmasında haktan yararlanacak olanın cinsiyeti önem kazanmakta olup, kızlar ve erkekler arasında önemli bir fark ortaya çıkmaktadır. Kızlar buluşa erdikleri an (ilk adetlerini gördüklerinde) iki şahit huzurunda evliliğe son vereceklerini belirtmeli daha sonra da mahkemeye gitmelidirler²⁴. Aksi takdirde seçim haklarını kaybederler. Buna mukabil erkekler buluşa erdikleri an seçim hakkını kullanmak zorunda değillerdir. Açıkça veya zımnen nikâhı kabul ettiklerini bildirmedikçe fesih hakları hayat boyunca etmektedir. Dolayısı ile ne zaman isterlerse fesih hakkını kullanabilirler. Nikâhın feshi her iki tarafın da hazır bulundu-

24 Bu konuda 25 Nisan 1911 tarihli Nablus şer'iyeye sicilinde konuyu açıklayan güzel bir örnek mevcuttur. Nablus şer'iyeye mahkemesine başvuran Şeyh Mahmud el-Cabî'nin kızı Cemile babası ölünce amcası Şeyh Abdurrahman'ın velayetiyle onun küçük oğlu Kamil ile evlendirildiğini belirterek şunları söylemiştir. "Geçen Cumartesi 16 Mart 1911'de ilk aybaşı kanımı görerek buluşa erdim. Ben başıma vekilim ve Kamil'le olan nikâhımın feshedilmesini istiyorum. Amcamın evinde çalışan hizmetkârlar önünde irademi açıkladım. Şahittirler. Tuvalette altımı temizlerken ilk aybaşı kanım geldi. Bunu görünce kendimi seçtim ve Kemal'le olan nikâhımı feshetmeye karar verdim. Şimdi Mahkemeye hukuki olarak da nikâhın feshi ve Kemal'le babasının benden uzak tutulmasını istemeye geldim". Kadı Kemal'in velisine durum sorulunca Cemile'nin doğru söylemediği, baliğ olmadığı iddiasında bulunmuştur. Bunun üzerine kadı müftüden fetva istemiştir. Müftü fetvasında buluşa da üst yaş sınırının 15 olduğunu, Cemile'nin bu yaşa ulaştığını, dış görünüşünün de mevcut durumu desteklediğini dolayısı ile seçim hakkını kullanabileceğini belirtmiştir. Şahitler "16 Mart Cumartesi günü hep birlikte eve otururken Cemile geldi ve kapının girişinde durarak "Şu anda buluşa erdim ve ilk kanımı gördüm. Sağır Kemal'le evliliğimi feshettireceğim" diyerek şahit olmamızı istedi beyanında bulunmuşlardır. Kadı Cemile'ye baliğ olduğu anda evliliğini feshettirmeye karar verdiği dair yemin teklif etmiş, Cemile yemin de etmiştir. Kadı fetva, şahit beyanları ve Cemile'nin yemini üzerine nikâh akdinin feshine ve Kemal ve babasının Cemile'den uzak durmasına hükmetmiştir, YAZBAK, s. 405.

ğu bir celsede kadı tarafından gerçekleştirilir. Kadı karar vermedikçe evlilik devam eder²⁵.

Şer'iyeye sicillerinde kız çocuklarının baliğ oldukları zaman Osmanlı Hukuku'nun kendilerine tanıdığı hıyâr'ül buluğ hakkına dayanarak evliliklerini feshettirdiklerini gösteren kayıtlara rastlamak mümkündür. Bu işlemin mutlaka mahkemede kadı huzurunda yapılması ve evliliğin feshine kadının karar vermesi gerektiğinden küçükler velilerinin kendi adlarına yaptıkları nikâh akidlerini sonlandırmak istemişlerse mutlaka şer'iyeye sicillerine kaydedilmiştir. Bu örneklerden birkaç tanesinin burada zikredilmesi bu müessesinin anlaşılması açısından da yararlı olacaktır. İlk örnekte Hayfa'da yaşayan ve amcasının velayet yetkisine sahip olduğu yetim Tamam henüz çocukken evlendirilmiş, baliğ olunca seçim hakkını kullanarak evliliğin feshini talep etmiştir. İddiasına göre iktidarsız olan kocası tarafından cehennem azabına uğramış, kocası mehirini vermemiş, gaddarca davranmış, cinsel ilişkiye girmeyi başaramayınca da öldürmeye teşebbüs etmiştir. Bunun üzerine Tamam kaçarak baliğ oluncaya kadar saklanmıştır. İlk âdetini görünce mahkemeye gelerek evliliğin feshini talep etmiştir. Kocasına ise evlendiklerinde Tamam'ın sağire olmadığını, mehrini vermesine rağmen evine ayak basmadığını, bu nedenle zifafın iktidarsızlığı sebebiyle değil Tamam'ın tutumu sebebiyle gerçekleşemediğini iddia etmiştir. Kocadan iddialarını ispatlaması istenmiş, ancak getirdiği tanıkların ifadeleri inandırıcı bulunmamıştır. Tamam'dan şahit istenince iki şahit getirmiştir. Bunlardan birisi saygın bir şeyh olup, mahkemeden iki gün önce Tamam'ın annesi ile birlikte yanına gelerek ilk adet kanını gösterdiğini söylemiştir. Bunun üzerine kadı nikâh akdini feshetmiştir²⁶. Bir başka örnekte ise Zehra 8 yaşında iken annesi Zeliha Hatun tarafından Ömer'le evlendirilmiştir. Mehr-i muaccele ödendikten sonra kocasına teslim edilmiş, evlilik fiilen başlamıştır. Zehra

25 CİN/ AKYILMAZ, s. 374; CİN, s. 88.

26 Iris AGMON, *Family&Court Legal Culture and Modernity in Late Ottoman Palestine*, Syracuse University Press, Syracuse, New York, 2006, s. 164.

mahkemeye başvurmadan dört gün önce iki erkeği evine çağırarak “*aybaşı oldum, yara aldım, nikâhu feshedeceğim*” demiş, kadı da evliliğin feshine ve evlilik fiilen başladığı için mehri müeccel ve iddet nafakasının ödenmesine hükmetmiştir²⁷.

Osmanlı Devleti’nde çocuk evlilikleri belli bir tabakaya ait olmayıp, farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki ailelerde karşımıza çıkabilmektedir. Fakir ailelerde olduğu kadar, orta sınıf ve yönetici sınıf hatta hanedan içindeki örnekler bu bilgiyi doğrulamaktadır. Çocuk evlilikleri kırsal kesimde de şehirlerde de siyasi ve idari elite de ulema ve tüccar sınıfı arasında da yaygındır²⁸. Üst tabakalarda bu tür evlilikler ailevi ve siyasi ilişkileri kontrol etme, mal-mülk ve güç elde etme açısından önemli görülmüştür. Örneğin III. Ahmet’in kızı Fatma Sultan önce 5 yaşındayken dönemin Sadrazamı ile evlendirilmiş, kocasının ölmesi üzerine 9 yaşında dul kalmıştır. 13 yaşına geldiğinde bu kez 51 yaşındaki yeni Sadrazam İbrahim Paşa ile nikâhlanmıştır. İbrahim Paşa 61 yaşında öldüğünde Fatma Sultan 24 yaşında bir kez daha dul kalmış, 29 yaşında da hayatını kaybetmiştir²⁹.

Kız çocuklarının erken evlendirilme sebepleri konusunda İslam Hukukçuları uygun birisi bulunduğunda fırsatı değerlendirmek, çocukların erken buluğa erdiği toplumlarda onları gayri meşru cinsel ilişkiler ve bunların olumsuz sonuçlarından korumak gibi gerekçeler ileri sürmüşlerdir³⁰. Osmanlı toplumunda ise kız çocuklarının velileri tarafından küçük yaşlarda evlendirilme nedenlerine bakıldığında kızların iffetini ve bekâretini, ailenin onurunu korumak, babanın ölümü duru-

27 Galip AKTUÇ, H. 1324-1328/ M. 1906-1910 Tarihli Kırşehir-Çiçekdağı Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2013, s. Belge no: 193-194-195, s. 130-131; 1572-1573 yıllarına ait Antep şer’iyye sicilinde henüz balığ olmadan evlendirilen, 14 yaşına gelince buluğa eren Şadiye’nin hıyâr’ül buluğ hakkını kullandığı görülmektedir, 166 Numaralı (H. 980/M. 1572/1573) Ayıntab Şer’iyye Sicili, s. 335-336.

28 YAZBAK, s. 392.

29 ASHRAF ALİ, s. 38-39.

30 KURT, s. 21; KARAMAN, c. 1, s. 244.

munda kız çocuğuna bir güvence sağlamak, bir çocuğun masrafından kurtulmak gibi gerekçeler karşımıza çıkmaktadır³¹. Ancak şer'iyeye sicillerine yansıyan anlaşmazlıklar incelendiğinde özellikle kız çocuklarının küçük yaşlarda evlendirilme gerekçesinin ekonomik olduğu ve İslam Hukuku'na göre evlenecek kadının mal varlığına dâhil olması gereken mehire velilerin el koymak istemesi sebebiyle bu evliliklerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Veliler mehiri kişisel ihtiyaçları için kullanmışlar, borçlarını ödemişler, erkek çocuklarını evlendirmişler, diğer çocuklarının gereksinimleri için harcamışlardır³². Hatta bazı örneklerde veli mehir dışında damadın ailesinden başlık parası olarak adlandırılacak ek bir ödeme de talep etmiştir³³.

Şer'iyeye sicillerindeki kayıtlardan da anlaşıldığı üzere küçük yaşta evlendirilen kız çocukları nikâh akdi yapılır yapılmaz hemen kocalarına teslim edilmeyerek, cinsel ilişkiye güç yetirebilecek fiziki olgunluğa erişinceye kadar babalarının ya da velilerinin evinde kalmaya devam etmiş ve evlilik fiilen başlamamıştır. Yeterli fiziki olgunlukta olmayan çocukları ve-

31 ASHRAF ALİ, s. 46.

32 MOTZKİ, s. 138; Nablus şer'iyeye sicilinde yer alan bir örneğe göre küçük bir kız çocuğu üvey babası tarafından 6-7 yaşındayken 9 yaşındaki bir erkek çocuk ile evlendirilmiş, üvey baba 3.000 kuruşluk mehri bizzat kendisi almıştır. Damat buluğa erip karısının teslim edilmesini isteyince kızın annesi boşandığı kocasının kendisinin bilgisi ve rızası olmadan kızını evlendirip, mehrini aldığını, mehiri hiç görmediklerini iddia etmiştir. İddialarını ispat edince kadı nikâh akdinin geçersiz olduğuna hükmetmiştir, bu örnek ve başka örnekler için bkz. YAZBAK, s. 400-403.

33 Bundan on iki yıl önce sağire Nazife sokakta oynarken Nazife'nin babası yine sokakta oynayan sağir Halil'e "gel elimi öp de kızımı sana vereyim" demiş, Ahmet'in babası Haydar da kabul edince Nazife'nin babası Şedid kızını iki keçi, bir tosun karşılığında Halil'e vermiştir. Şimdi baba kızını kocasına teslim etmeyince Halil karısını evine götürebilmek için dava açmıştır, H. 1324-1328/ M. 1906-1910 Tarihli Kırşehir-Çiçekdağı Şer'iyeye Sicili, Belge No: 32-33-34, s. 39-41; 29 nolu Nevşehir Şer'iyeye Sicilinde yer alan 22 Ağustos 1907 tarihli belgeye göre Hafız Fehmi Efendi sağire kızı Şerife'yi 1500 kuruş. mehr-i muaccel, 3000 kuruş kıymetinde bir ev, 500 kuruş kıymetinde bir bağdan oluşan mehr-i müeccelle Abdülkadir'in oğlu Mustafa ile evlendirmiştir, Bircan ŞAHİN, 29 Numaralı Nevşehir Şer'iyeye Sicillerine Göre Nevşehir ve Havalisinde Sosyal Hayat, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2013, s. 73-74.

lilerinden alıp, kendi evlerine götürmek isteyen kocaların isteklerini hâkim “*cüsseleri yeterli olmadığı*” gerekçesiyle reddetmiş ve çocukların fiziki olgunluğa erişinceye kadar velilerinin evinde kalmasına hükmetmiştir. Mahkemenin fiziki olgunluktan anladığı ise kız çocuklarının cinsel ilişkiye uygun hale gelmesi olup, bu durum kayıtlarda “*cüssesinin tahammülü olmayıp cima’ a mutîka olmadığı zahir olup*”, “*maslahat-ı ricale sâliha olunmaya değin*”, “*kesb-i salahat edinceye değin*” gibi ifadelerle belirtilmiştir³⁴. Kızın cinsel ilişkiye uygun olup olmadığına kadı karar vermiştir. Ancak bu konuda şüphesi olursa bilgili kadınlardan yardım istemiştir. Bu kadınlar da kızın cinsel ilişkiye dayanabileceğini söylerlerse kadı kızın kocasına verilmesine hükmetmiştir. Kadınlar eğer kız hazır değil derlerse kadı babaya kızı kendi evine geri götürmesini söylemiştir³⁵. Ancak uygulamada çok küçük yaştaki kız çocuklarının kocalarına teslim edildiği ve cüssesinin tahammülü olmadığı halde kocaların bu çocuklarla cinsel ilişkiye girdiği örnekler de mevcuttur. Örneğin Yenişehirli Abdullah Efendi’nin fetvasına neden olan bir olayda velisi kızı çok küçük olmasına rağmen kocasına teslim etmiş, koca cinsel ilişkiye girmeye çalışınca kız korkarak kaçmış ve annesine sığınmıştır. 18. Yüzyıl’a ait bir kayıta ise 7 yaşındaki kız çocuğu evlendirilmiş, koca cinsel ilişkiye girmiş ve kız çocuğu ölmüştür³⁶. Hayfa şer’iyye sicilinde üstelik 20. Yüzyıl’ın başında karşımıza çıkan örnek çocuk evliliklerinin pek çok boyutunu ortaya koymaktadır. Olayın başrolünde Cemile adında 10 yaşındaki kız çocuğu yer almaktadır. Hayattaki tek akrabası olan anneannesi mahkemeye Cemile’nin kocasının nafakasını temin etmediği şikâyeti ile başvurmuştur. Henüz 9 yaşındaki Cemile 1900 yılında kendisinden bir hayli büyük olan Ahmet Ebu Tabık ile 1500 kuruş mehir karşılığında nikâhlanmıştır. Mehrin 1200 kuruşu mehr-i muaccel olup, anneannenin iddiasına göre bu miktar ödenmeden cinsel ilişkiye dayanamayacak

34 KURT, s. 20, AKYILMAZ, s. 30.

35 Fetva için bkz. YAZBAK, s. 398-399.

36 Yahya ARAZ, “17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu’da Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme”, Kadın/Woman, c. 13, sy.2, 2000, s. 103-104.

olan Cemile'yi kocası ve kayınvalidesi alıp evlerine götürmüşler. Ahmet mehri ödemedi Cemile'nin bekâretini bozmuştur. Şimdi 10 yaşında olan Cemile'yi kocası getirip, anneannesinin evine terkettiği gibi, mehir ve nafakasını da ödememektedir. Koca iddiaları kabul edince kadı Cemile'nin mehir ve nafakasının ödenmesini hükme bağlamıştır³⁷. Bu olayda dikkat çeken birkaç nokta vardır. Öncelikle henüz cinsel ilişkiye hazır olmayan bir kız çocuğu kocası tarafından velisinin yanından alınıp götürülmüş ve zifaf gerçekleştirilmiştir. Ardından yaklaşık bir yıl sonra 10 yaşındaki küçük kız çocuğu hukuken hak kazandığı mehir ve nafaka ödemeleri yapılmadan terk edilmiştir. Olayda ilgi çekici olan nokta ekonomik açıdan zor durumda olan anneannenin kocayı cinsel ilişkiye uygun olmayan Cemile'ye yaptıkları yüzünden değil, mehir ve nafakasını ödememesi sebebiyle şikâyet etmesidir. Daha da şaşırtıcı olan husus ise kadının Cemile'yi mali açıdan güvence altına almasına rağmen, cüssesi uygun olmayan bir kız çocuğu ile cinsel ilişkiye giren kocanın davranışını olağan karşılayarak herhangi bir ceza vermemesidir.

Osmanlı Hukukunda çocuk evlilikleri konusunda üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da küçük kızlar evlendirildiği zaman mehir ödenmiş ve fiziki olarak cinsel ilişkiye dayanabilecekleri (cinsel ilişkiye tahammülü olması) konusunda mahkeme kararı varsa baliğ olmadan da kocaların küçük kızlarla cinsel ilişkiye girebilmeleridir. Üstelik fetvalarla da ortaya konduğu üzere hukuken de kocaya bu hak tanınmıştır. Bu konuda sık sık atıf yapılan al-Ramli'nin³⁸ fetvası dikkate değerdir. Fetvaya göre "Eğer bir koca küçük karısıyla zifafa girmek isterse ve karısının buna uygun olduğunu iddia ederse baba ise kızının buna henüz tahammülü olmadığını söylerse kız gürbüz, gelişmiş, bir erkekle cinsel birleşmeye dayanabilecek kapasitede ise ve muaccel mehir ödenmişse baba kızını kocasına teslim etmek zorundadır. Kadı kızın buna uygun olup olmadığını kontrol eder. Eğer bu konuda şüph-

37 YAZBAK, s. 395-396.

38 El-Ramli 1585'te dünyaya gelmiş olup, El-Ezher'de İslam Hukuku eğitimi almıştır.

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

si olursa bilgili kadınlardan yardım ister. Eğer bu kadınlar da kızın cinsel ilişkiye dayanabileceğini söylerlerse kadı kızın kocasına verilmesine hükmeder. Eğer kız hazır değil derlerse kadı babaya kızı kendi evine göndermesini söyler”³⁹ Fetvalara göre kız çocuğu çabuk gelişmiş, gürbüz, semiz, iri-yarı, ise yaşın ya da baliğ olmanın önemi yoktur. Cinsel ilişki için uygun kabul edilmekte ve koca da muaccel mehri ödemişse karısını velisinden teslim alıp, evine götürüp zifafı gerçekleştirerek evliliği tamamlamaktadır. Görüldüğü üzere fetvalarda kız çocuklarının cinsel arzuları ya da buna hazır olup olmamaları değil, cinsel ilişkiye dayanıp dayanamayacakları dikkate alınmıştır. Şer’iyye sicillerinde bu konuda örnekler mevcuttur. 351 nolu İstanbul Bâb Mahkemesi şer’iyye sicilinde yer alan 19/Ra/1232(8 Mart 1817) tarihli bir örnekte Kapı Kethüdası Musa Ağa 8 yaşındaki kızı Ayşe’yi 7 yaşındayken Minareci Mehmet Nuri ile kayıttan bir sene önce evlendirmiştir. Kayıtta mehir miktarı belirlenmiş, baba muaccel mehri almıştır. Ardından cüssesinin cinsel ilişkiye tahammülü olduğu gerekçesi ile 8 yaşındaki kızını kocasına teslim etmiştir⁴⁰. Kırşehir şer’iyye sicilinde yer alan bir örnekte ise Zehra 8-9 yaşlarında iken annesi Zeliha Hatun tarafından 201 kuruş mehir karşılığında Ömer’le evlendirilmiş, baliğ olmadan mehir ödendiği ve cinsel ilişkiye uygun olduğu gerekçesi ile kocasına teslim edilmiştir. Kayıttan anlaşıldığına göre kocası da zifafı gerçekleştirmiştir⁴¹. 1883 yılı Hayfa şer’iyye sicilinde yer alan bir kayıttan ise Hafize’nin babası Hasan Muğrabi kadı huzurunda küçük kızı Hafize’yi velâyet-i icbar yetkisine dayanarak iki yıl önce erkek kardeşinin oğluna verdiğini, mehir tamamının ödendiğini beyan etmiştir. Hafize hala sağire olmasına rağmen “cüssesinin cinsel ilişkiye tahammülü olduğu” için babası tarafından zifafı gerçekleştirmesi için kocasına teslim edilmiştir⁴².

39 TUCKER, s. 148; MOTZKİ, s. 138; YAZBAK, 398-399.

40 Uğur TEKALMAZ, 2/351 Numaralı İstanbul Bâb Mahkemesi Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1231-1232-/M. 1816-1817), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2010, s. 193.

41 Kırşehir-Çiçekdağı Şer’iyye Sicili, Belge no: 193-194-195, s. 130-131.

42 YAZBAK, s. 394; 9 Kasım 1813 tarihli Yafa şer’iyye sicilindeki bir kayda

B. 1917 HUKUK-I AİLE KARARNAMESİ VE ÇOCUK EVLİLİKLERİ

1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi bilindiği üzere İslam dünyasındaki ilk aile kanunu olup, İslam Hukuku'nun sınırları içinde kalarak çok önemli yeniliklere imza atmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk kez bir hukuki düzenlemede resmi mezhebin içtihadları dışına çıkılarak diğer hukuki mezheplerin görüşlerinden de yararlanılmış, böylelikle çağın ve toplumsal gelişmelerin ortaya çıkardığı ihtiyaçlara uygun hükümler kabul edilmiştir. Bu çerçevede Kararname'nin 7. maddesi çocuk evlilikleri açısından büyük önem arz etmektedir. Madde şöyledir: *"On iki yaşını itmam etmemiş olan sağır ile dokuz yaşını itmam etmemiş olan sağıre, hiçbir kimse tarafından tezoic edilemez"* Görüldüğü üzere 1917 HAK ile önemli bir yenilik yaparak 9 yaşın altındaki kız çocuklarıyla 12 yaşın altındaki erkek çocukların velileri tarafından da olsa evlendirilmeleri yasaklanmıştır. Bir başka ifade ile kız ve erkek çocuklar buluşun alt sınırı olan 9 ve 12 yaşlarına ulaşınca kadar velâyet-i icbar yetkisine dayanılarak evlendirilemeyecektir. Konuyu düzenleyen 7. maddenin esbâb-ı mucibesi kayda değer tespitler içermektedir. Esbâb-ı mucibede sağır ve sağırenin İslam hukukçularının çoğunluğunun görüşleri doğrultusunda velileri tarafından evlendirile geldiği ancak çocukları evlendirmenin şer'an bir fayda sağlamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca buluşa erdikten sonra tanınan hıyâr'ül buluş hakkının da sağlıklı bir biçimde kullanılmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle zamanın gerekleri yeni bir düzenlemeyi zorunlu kılmıştır. *"Ebeveynlerin ilk görevi çocukları talim ve terbiye ederek düzgün bir aile kurmalarını sağlamaktır. Hâlbuki aileler çocuklarının tahsil ve terbiyesini ihmal ederek mürüvvetlerini görmek, miras sahibi yapmak için daha beşikte nişanlamışlardır. Sonuçta biçâreler dünyayı görmeden evlendirilmiş, ardından düşünceleri ile felâketleri hazırlanmıştır. Okul yüzü görmeyip, okuma yaz-*

göre de babası 1000 kuruşluk mehri muacceli almasına rağmen kızını teslim etmeyince koca mahkemeye başvurmuş, kadı muaccel mehir ödendiği ve kız cinsel ilişkiye dayanabilecek durumda olduğu için zifafı gerçekleştirmek üzere kocasına teslimine hükmetmiştir, YAZBAK, s. 397.

ma ve dini bilgilerden haberi olmayan bu çocukların oluşturdukları aileler zıfafın ilk aylarından itibaren yıkılmaya mahkûm olmuştur. Bu da ailenin temelsiz olmasının sebeplerinden birisidir. Bu tür davaları görmek için şer'iyeye sicillerini incelemek yeterlidir." Esbâb-ı mucibede o güne kadar içtihadları dikkate alınmayan ve küçük yaşta evliliklere karşı çıkan İbn Şübrüme ve Ebu Bekir el-Asam'a atf yapılarak *"Bu hukukçuların küçük çocuklar üzerindeki velâyet yetkisinin amacının çocukların çıkarlarını korumak olduğu, bunun mevcut olmadığı durumlarda bu yetkinin kullanılmayacağı, çocukların üremek de dâhil olmak üzere evliliğe kuvvetli bir doğal ihtiyaçları olmadığı"* na dair görüşlerine yer verilerek çocuklar adına böyle bir düzenleme yapmanın anlamı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *"Üstelik prensip olarak evlilik geçici bir olay değil, hayat boyu sürecek bir akid olup, velilerin çocuklar adına yapacakları bu akid onları buluştan sonra da bağlayacaktır. Oysa hiç kimse insanların buluştan sonraki işlemlerini sınırlayacak salahiyyete sahip değildir ve yetişkinliğinde de bir insanın hayatını etkileyecek sözleri onun adına veremez. Bu hukukçuların yorumları yüzyıllardan beri süren felakete yol açan tecrübelerle de teyit edildiğinden bu iki hukukçunun reyî (içtihadı) kabul edilerek 7. madde buna uygun düzenlenmiştir"*⁴³.

1917 HAK'ta çocuk evliliklerine etki edebilecek bir düzenleme de 4. maddedir. Bu madde ile evlenme ehliyeti daha doğrusu buluşta üst yaş sınırı konusunda Osmanlı Devleti'nde o güne kadar geçerli olan Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşünden ayrılarak Ebu Hanife'nin içtihadına geçilmiştir. Maddeye göre artık baliğ olmada üst yaş sınırı kızlarda 17, erkeklerde ise 18'dir. Bu yaşı dolduran kız ve erkekler biyolojik olarak baliğ olmasalar da hukuken buluşa erdikleri kabul edilecektir. Daha önce üzerinde durulduğu gibi İslam Osmanlı

43 Münekehat ve Müferakat Kararnamesi Esbâb-ı Mucibe Layihası", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, c.3, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 299-300; bu konuda ayrıca bkz Darina MARTYKANOVA, "Matching Sharia and 'Governmentality': Muslim Marriage Legislation in the Late Ottoman Empire", Institutional Change and Stability: Conflicts, Transitions and Social Values, (eds. Andreas GREMES, Florencia PEYROU, Ioannis XYDOPOULOS), Pisa University Press, Pisa, 2009, s. 170.

Hukuku'nda baliğ olma ile çocukluğun sona erdiği düşünüldüğünde bu sınırın 15'ten 17 ve 18 yaşlara çekilmesi de çocuk evliliklerinin önlenmesi açısından olumlu bir gelişmedir. Üstelik bu maddenin gerekçesi de yine çok dikkat çekicidir. 4. maddenin esbâb-ı mucibesinde şu görüşlere yer verilmiştir: *"Aileyi oluşturanlar hukuk-ı zevciyeti ne kadar iyi bilir ve takdir ederlerse kuracakları aile de o kadar güçlü olur. Hâlbuki 15 yaşını dolduranları hükmen baliğ kabul edip, evlenme hakkını tanımak nikâhın layık olduğu önemi nazarı itibara almamak anlamına gelecektir. Burada en fazla merhamet duyulması gereken kızlardır. Karı-kocanın aileyi oluşturduğu ve idare konusunda müşterek sorumluluklarının olduğu düşünüldüğünde erkek çocuklarının zamanlarını sokakta oynayarak geçirmelerinin mazur görüldüğü bir dönemde kız çocukları toplumun en önemli vazifesi olan bir ailenin annesi olmak ve bütün işleri idare etmek sorumluluğunu yüklenmek zorunda kalmaktadırlar. Henüz bedeni gelişmemiş olan biçare kızların anne olmakla hayatları perişan olmaktadır. Onlardan dünyaya gelen çocuklar da pek cılız ve asabi olup, İslam toplumunun gittikçe alçalmasına yol açmaktadır"*⁴⁴. Görüldüğü üzere Kararname'nin 4. ve 7. maddeleri, özellikle bu maddelerin gerekçeleri birlikte değerlendirildiğinde düzenlemenin çocuk evliliklerini uygun bulmadığı ve önlemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Kız çocuklarının küçük yaşta evlendirilmesi ve küçük yaşta anne olmalarının toplumsal açıdan yaratacağı sorunlar açıkça ifade edilmekte ve bu durumun genel olarak İslam dünyası ve Osmanlı Devleti açısından zararlı sonuçlara yol açacağı vurgulanmaktadır.

III. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde resmi mezhep olan Hanefi mezhebini içtihadları çerçevesinde evlikte bir alt yaş sınırı olmayıp, doğumdan itibaren çok geniş bir akraba zümresine zorlayıcı velayet yetkisine dayanarak velayetleri altındaki küçükleri evlendirme yetkisi tanınmıştır. Çalışmada objektif ve sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için farklı yüzyıllar ve Osmanlı hâkimiyeti

44 Münekehât ve Müferakat Kararname'si Esbâb-ı Mucibe Layihası, s. 298-300; MARTYKANOVA, s. 169-170.

altında olan farklı yerlerdeki örneklerin gözden geçirilmesine gayret edilmiştir. Elde edilen veriler Osmanlı Devleti'nde yüz-yıl ve yer ayrımı olmaksızın küçük yaşta yapılan evliliklerin yaygın olduğunu göstermektedir. Bu evliliklerin bir kısmının akrabalarla gerçekleştirildiği ve arkasında maddi sebeplerin bulunduğu görülmektedir. Özellikle yoksul aileler bir yandan bir boğazdan kurtulmaya çalışırken, öte yandan kadına ait olması gereken mehire el koyarak maddi refah sağlama peşindedirler. Buna mukabil daha üst tabakalarda çocuk evlilikleri daha çok siyasi güç ve siyasi bağlantı sağlamak amacıyla yapılmıştır. Yine babası veya diğer yakınları hayatta olmayan kız çocuklarına güvence temin etmek için de bu yöntemin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çocuk evliliklerinde bazen her iki taraf da küçük olsa da genellikle bu yöntemle kız çocukları evlendirilmiştir. Ne yazık ki bazı örneklerin de gösterdiği gibi yetişkin kocalar zifaf için karılarının baliğ olmalarını beklememiştir. Fetvalarda da belirtildiği üzere cinsel ilişki ile evliliğin tamamlanması için sadece iki şart aranmıştır. Muaccel mehrin ödenmiş olması ve kız çocuğunun cinsel ilişkiye zarar görmeden dayanabilecek olması. Bu şartlar yerine gelmişse küçük kızlar kocalarına teslim edilmiş ve evlilikler fiilen başlamıştır. Ayrıca unutmamak gerekir ki Osmanlı Hukuku'ndaki çocuk tanımına göre kişi baliğ olduktan sonra çocuk olmaktan çıkmaktadır. Bir başka ifade ile kızlarda buluşmada alt yaş sınırı 9 ve üst yaş sınırı 15 olup, bu yaş aralığında baliğ olanlar hukuken çocuk olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla Osmanlı Hukuku'nda 15 yaşında ya da bu yaşın altında baliğ olanlar evlendiğinde bu evlilikler çocuk evlilikleri olarak değerlendirilmemiştir. Pek çok kız çocuğu çok küçük yaşlarda velileri tarafından evlendirilmiş, baliğ olmadan kocaları cinsel ilişkiye girmiş ve hatta yine baliğ olmadan kocaları tarafından boşanarak dul kalmışlardır. Örneğin 1801 yılında İstanbul Davudpaşa Mahkemesi şer'iyeye siciline göre Ayşe kocası Seyyid Mehmet'ten boşandığında 10, yine İstanbul'da Nesibe kocası Mehmet Arif'ten boşandığında 13, Fatma kocası Osman Beşe'den boşandığında 13, Ümmü Gülsüm Mustafa Ağa'dan boşandığında sadece

12 yaşındadır⁴⁵. Üstelik bazen bu evliliklerde çok erken yaşlarda anne olup, hayati tehlikelerle karşılaşmışlardır. Nablus Mahkemesi'ne yansıyan bir olayda orta sınıfa mensup Seyyid Musa-el- Fakhuri'nin kızı Rukiye henüz çocukken babası tarafından evlendirilmiş, dört yıl içinde geride bir kız bebek bırakarak hayatını kaybetmiştir⁴⁶.

Çalışmada incelenen örneklerde dikkat çeken noktalardan birisi de mahrem sayılabilecek noktaları genç kadınların rahatlıkla hâkim huzurunda dile getirebildikleridir. Ayrıca hıyâr'ül buluş için şahit belirlerken kadın şahitleri değil erkek şahitleri tercih etmeleri ve yine o günün şartları içinde mahrem olarak kabul edilebilecek konuları tüm açıklığı ile bu erkek şahitlerle paylaşmaları son derece ilgi çekicidir. Örneğin "*Tuvalette altımı temizlerken ilk aybaşı kanım geldi*" ya da "*balığ olduğum andan itibaren kocamla cinsel ilişkiye girmedim*" veya "*aybaşı oldum, yara aldım*" gibi ifadeleri rahatlıkla kullanabilmişlerdir. Bir başka dikkat çeken konu ise son derece karmaşık bir hukuki prosedüre sahip olmasına, o çağda kadınların pek çok kısıtlamalarla çevrili bulunmalarına rağmen Osmanlı kadınlarının hukuki haklarını ve hukuki süreçleri bilerek hıyâr'ül buluş kurumundan yararlanmalarındır.

1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile 9 yaşın altındaki kız ve 12 yaşın altındaki erkek çocuklarının velileri tarafından da olsa evlendirilmeleri yasaklanarak çocuk evliliklerini kısıtlama konusunda önemli bir adım atılmıştır. Hepsinden önemlisi metin içinde de zikredildiği üzere bu maddenin gerekçesinde sağlıklı bir toplum ve güçlü bir devlet için çocuk evliliklerinin ortadan kaldırılması gerektiğinin ve kız ve erkek çocuklarının eğitimlerinin önemini vurgulanması ve henüz sokakta oynayacak yaşta olan kız çocuklarına ev idaresi ve annelik gibi ağır sorumluluklar yüklemenin yanlışlığının ifade edilmesidir.

45 ARAZ, s. 104, 108, 110.

46 Judith TUCKER, "Marriage and Family in Nablus, 1720-1856: Toward a History of Arab Marriage." *Journal of Family History*, .c.13, sy. 2 1988, s. 173.

Giriş bölümünde de belirtildiği üzere çocuk evlilikleri geçmişte kalmış bir sorun değildir. Günümüzde bu uygulama İslam Hukuku'nun uygulandığı ülkelerin yanı sıra Hindistan, gelişmiş ülkeler olarak nitelenen ABD ve kimi Avrupa ülkelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde ise hukuki bir temele dayanmasa da çocuk gelinler ve çocuk anneler gerçeği her geçen gün büyüyen bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle Osmanlı Hukuku'ndaki çocuk evliliklerinin incelendiği bu çalışmanın konunun tarihsel kökenlerine ışık tutabilmesi açısından yararlı olması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

AGMON, İris: **Family&Court Legal Culture and Modernity in Late Ottoman Palestine**, Syracuse University Press, Syracuse, New York, 2006.

AKTUĞ, Galip: **H. 1324-1328/ M. 1906-1910 Tarihli Kırşehir-Çiçekdağı Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2013.

AKYILMAZ, Gül: **İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü**, Göksu Matbaası, Konya, 2000.

ALİ, Nojoud: **10 Yaşındayım ve Boşanmak İstiyorum**, (Çeviren: TORUNER Tayfun), Martı Yayınları, İstanbul, 2011.

ARAZ, Yahya: "17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme", **Kadın/Woman**, c. 13, sy.2, 2000, s. 98-121.

ARSLAN, İbrahim: **166 Numaralı (H. 980/M. 1572/1573) Ayıntab Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis, 2012.

ASHRAF ALİ, Anjum: **Child Marriage in Islamic Law**, A Thesis Submitted to the Institute of Islamic Studies, McGill University, Montreal, Canada, 2000.

BAL, Abdullah: **1426 no'lu (Hicri 1312/Miladi 1895) Giresun Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2014.

CİN, Halil / AKYILMAZ, Gül: **Türk Hukuk Tarihi**, 10. Bası, Sayram Yayınları, Konya, 2018. KARAMAN Hayreddin: **Mukayeseli İslam Hukuku**, c. 1, Nesil Yayınları, İstanbul, 1986.

CİN, Halil: **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, 2. Baskı, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1988.

HALEBİ, İbrahim: **Mülteka**, (Tercüme Eden: Ahmed Davudoğlu), c. 1, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1980.

<https://www.theguardian.com/inequality/2018/feb/06/it-put-an-end-to-my-childhood-the-hidden-scandal-of-us-child-marriage>, Erişim Tarihi: 29.03.2019.

IMBER, Colin: **Ebu's-Su'ud, the Legal Islamic Tradition**, Stanford University Press, Stanford, California, 1997.

KHABİR, Tonja: "The Role of Islam in Childhood Marriage Case Study: Nigeria", Presented at the 17th Annual Convention of the Global Awareness Society International, May 2008, San Francisco, CA, USA, San Francisco, CA, USA, May 2008. (Erişim: https://organizations.bloomu.edu/gasi/pdf_documents/2008_Proceedings_pdfs/Khabir.pdf, 26.02.2019).

KIVRIM, İsmail: "XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650-1700)", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sy. 22, 2007, s. 357-391.

KURT, Abdurrahman: **Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998.

LOWENSTEİN, Steven M.: "Ashkenazic Jewry and the European Marriage Pattern: A Preliminary Survey of Jewish Marriage Age" **Jewish History**, Vol. 8, No. 1/2, The Robert Cohen Memorial, 1994, s. 155-175.

MARTYKANOVA, Karina: "Matching Sharia and 'Governmentality': Muslim Marriage Legislation in the Late Ottoman Empire", **Institutional Change and Stability: Conflicts, Transitions and Social Values**, (eds. GREMES Andreas/ PEYROU Florencia/ XYDOPOULOS Ioannis), Pisa University Press, Pisa, 2009, s. 153-175.

MATAS, Caroline, (Erişim <https://rlp.hds.harvard.edu/news/christie-strikes-child-marriage-bill-cites-religious-freedom>, 29.03.2019).

MOTZKİ, Harald: "Child Marriage in Seventeenth Century Palestine", (Eds. MASUD Muhammed Khalid / MESSICK Brinkley / POWERS David S.), **Islamic Legal Interpretation Muftis and Their Fatwas**, Harvard University Press, New York, 1996, s. 129-138.

Münekehât ve Müferakat Kararnamesi Esbâb-ı Mucibe Layihası", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, c.3, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 295-307.

SAVAŞ, Saim: "Fetva ve Şer'iyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, c.2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 125-188.

SONBOL, Amira El Azhary: "Adults and Minors in Ottoman Shari'a Courts and Modern Law", **Women, the Family and Divorce Laws in Islamic History**, (eds. SONBOL Amira El Azhary), Syracuse University Press, Syracuse, New York, 1996, s. 236-256.

ŞAHİN, Bircan: **29 Numaralı Nevşehir Şer'iyeye Sicillerine Göre Nevşehir ve Havalisinde Sosyal Hayat**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2013.

TEKALMAZ, Uğur: **2/351 Numaralı İstanbul Bâb Mahkemesi Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1231-1232-/M. 1816-1817)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2010.

TUCKER, Judith E.: **In the House of the Law Gender and the Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine**, University of California Press, London, 1998.

TUCKER, Judith: Marriage and Family in Nablus, 1720-1856: Toward a History of Arab Marriage." **Journal of Family History**, c. 13, sy. 2, 1988, s. 165-179.

YAZBAK, Mahmoud: "Minor Marriages and Khiyār al-Bulūgh in Ottoman Palestine: A Note on Women's Strategies in a Patriarchal Society" **Islamic Law and Society**, Vol. 9, No. 3 2002, s. 386-409.

ZAREAN, Mansoureh/BARZEGAR Khadijeh: "Marriage in Islam, Christianity, and Judaism", **Religious Inquiries**, Vol. 5, No. 9, June 2016, s. 67-80.

Av. Sabiha TEKİN (Oturum Başkanı)- Çok değerli hocamıza, Gül Akyılmaz Hocamıza verdiği bu değerli bilgiler, tabii biraz içimiz acıyarak dinledik. 21.Yüzyılda hâlâ çocuk evliliklerinin devam ediyor olması gerçekten içimizi acıttı. Çok teşekkür ediyoruz sunumunuz için.

Şimdi Türkiye’de çocuk evliliklerinin önlenmesi konusunda değerli hocamız Bahar Öcal Apaydın’dan gerekli bilgileri alacağız. Bakalım günümüzde konu hangi safahatta. Buyurun Hocam.

Dr. Öğr.Üy. Bahar ÖCAL APAYDIN- Kıymetli hocalarım ve meslektaşlarım; herkesi saygıyla selamlıyorum. Biz bu tebliği meslektaşım Volkan Maviş’le beraber hazırlardık. Ben sunacağım, ama soruları beraber cevaplayacağız.

Şimdi Türkiye’de çocuk yaşta evlilikleri önlemek kavramından hareket ettiğimize göre, elbette Osmanlı hukukuyla karşılaştırdığımızda son derece ilerici bir durumda sayılabiliriz. Fakat maalesef halen mücadele etmeye devam ediyoruz. Öncelikle evlenme ve evlilik kavramıyla başlamak istiyorum ben.